

УДК 159.923

ІНДИВІДУАЛЬНІ ВИМІРИ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ

КРАМАР Т., аспірант кафедри філософських та соціальних наук КНТЕУ

Актуальність дослідження проблем свободи особистості зумовлена насамперед розвитком можливостей створення сприятливих умов її самореалізації в суспільстві. Метою такого процесу є формування цілісної концепції індивідуальної свободи особистості, яка б наповнювалася конкретним змістом, відображала б реальну діяльність індивіда як особистості і як члена суспільства. Саме тому в контексті соціально-філософської теорії свободи особливого сенсу набувають проблеми індивідуальної свободи розглянутої в умовах трансформації соціальної системи.

Особистість – це не пасивний продукт обставин, а активний суб'єкт своєї життєдіяльності, що народжується й живе в історично сформованому середовищі. Вона приймає остаточне рішення щодо своїх дій, які залежать як від об'єктивних умов її існування, так і від рівня її свідомості, почуттів, волі. Особистість живе у певному історичному середовищі, яке впливає на формування її соціально-детермінованої індивідуальної свободи через економічні, соціальні, культурні та інші чинники.

Для розвитку і самореалізації особистості потрібна певна свобода, свобода існування та дії, яка б дала можливість робити власний вибір, обирати ті цінності та норми, які вона поділяє й розуміє, які є прийнятними для неї. Однак людина – істота соціальна, і тому при реалізації індивідуальної свободи має зважати і на суспільну свободу.

Отже, потрібно визначити та обґрунтувати в чому полягає феномен свободи особистості; проаналізувати та уточнити роль індивідуальної свободи у становленні особистості; з'ясувати значення індивідуальної свободи в умовах процесу самореалізації особистості; прослідкувати взаємовплив суспільної та індивідуальної свобод у процесі життєдіяльності особистості; розкрити роль індивідуального вибору як компонента в системі реалізації індивідуальної свободи.

Свобода значною мірою виступає цілісним, мало диференційованим показником розгортання суспільної сутності людини, мірою розвитку духовних засобів освоєння світу суспільством або навіть цивілізацією.

У філософському словнику, свобода визначається як особистісна воля, можливість діяти на власний розсуд, відсутність неволі, рабства,

припинення [1]. Усвідомлення свободи за схемою відносин "роблю, що хочу" властиво зазвичай підлітковій свідомості. Кожна людина, в тій чи іншій мірі, проходить у своєму розвитку через подібне розуміння свободи, але людина – істота соціальна, тому її життєдіяльність неминуче пов'язана з іншими людьми, що у свою чергу, веде до необхідності обмеження та контролю власних бажань.

Свобода як одна з основних філософських категорій характеризує сутність людини і сутність людства, їх існування. В історії філософської думки це поняття пройшло тривалу еволюцію – від "негативного" (свобода від) до "позитивного" (свобода для). Філософія свободи була предметом роздумів Канта [2] і Гегеля [3], Шопенгауера [4] і Ніцше [5], Сартра [6] і Ясперса [7], Бердяєва [8] і Соловйова [9]. Діапазон розуміння цього поняття надзвичайно широкий – від повного заперечення самої можливості вільного вибору (у концепціях біхевіоризму) до обґрунтування "втечі від свободи" (Е. Фромм) в умовах сучасного цивілізованого суспільства.

Індивідуальна свобода особистості – це питання і про свободу волі, і про вибір, і про взаємозв'язок різних компонентів структури особистості: вольового, раціонального, ціннісного. Свобода також тісно пов'язана з проблемою відповідальності. Тривалий час у вітчизняній філософії панувала точка зору, що свобода є усвідомленою необхідністю. Свобода особистості подавалася як чітко вписана в систему зовнішнього соціального і природного детермінізму, де особистість мала лише право усвідомити необхідність і діяти в її межах. Адже саме свобода за внутрішньою сутністю може надати людині можливість бути і залишатися самою собою і не підкорятися обставинам. Джерела ідей ведуть до філософських концепцій свободи Спінози [10], Фейєрбаха [11], Маркса [12].

У філософсько-психологічному аспекті свобода – це інтенція, що полягає в прийнятті необхідного для людини рішення, в здатності робити індивідуальний вибір; це можливість бути і стати. Вона є своєрідною рушійною силою активності суб'єкта. Таким чином, можна трактувати свободу волі, що виходить з власного "Я", як прояв індетермінізму. Розвиток особистості має бути вільним, без насильства і примусу, оскільки особистість і свобода – це дві сторони одного процесу. Адже людина як суб'єкт вільної (свідомо мотивованої) діяльності й кваліфікується як особистість.

Отже, доцільно розглянути філософські теорії свободи особистості Е. Фромма та М. Бердяєва, оскільки вони відображають суть цієї проблематики. Е. Фромм пропонує концепцію, необхідну для аналізу питання "чим є свобода для сучасної людини" [13]. Свобода визначає людське існування, причому поняття свободи змінюється разом із ступенем усвідомлення людиною себе самої як незалежної і самостійної істоти. Процес розвитку свободи, наголошує Е. Фромм, носить

діалектичний характер: з одного боку – це розширення комунікаційної сутності людини, з іншого – посилення ізоляції, що приводить до посилення відчуття безсилля та відчаю.

Що ж означає свобода для сучасної людини? Людина стає автономнішою до зовнішніх умов існування, стає індивідуальністю, проте не поглиблює особисту (індивідуальну) свободу, а пристосовується до загальноприйнятого сприйняття дійсності, що зумовлює викривлене відображення її особистісної сутності. Всупереч своєму благополуччю, сучасна людина пригнічена глибоким відчуттям безсилля, здебільшого пасивно зустрічає катастрофи, що насуваються на цивілізацію.

Зв'язок між індивідом і зовнішнім світом слабшає в результаті поглиблення процесу індивідуалізації особистості, що призводить до відокремлення індивіда в окреме ціле. Однак свобода від зовнішнього світу може стати надбанням тільки у тому випадку, коли внутрішні умови існування і розвитку особистості дозволяють усвідомити і прийняти власну індивідуальність. В іншому ж випадку, пристосовуючись до суспільного зразку, незважаючи на вагання і сумніви з приводу потреб власної сутності, можна розширити свої власні можливості, але ціна висока: відмова від своєї індивідуальної свободи.

Чи можливий стан індивідуальної свободи, в якому індивід існує як незалежна особистість, але не ізольована, а у взаємодії зі світом, іншими людьми і природою? Е. Фромм вважає, що цей стан можливий через самореалізацію і самоствердження особистості. На думку ідеалістів, самореалізація індивіда досягається тільки завдяки зусиллям інтелекту, коли розум пригнічує і оберігає людську сутність [13, с. 95]. Однак при цьому розум стає в'язнем, і обидві сторони (розум і відчуття) завдають шкоди один одному. Індивідуальна свобода полягає у аксіоматичній, внутрішньо-спонтанній активності цілісної структури особистості. Адже при будь-яких проявах спонтанної діяльності індивід взаємодіє з зовнішнім світом, та при цьому його індивідуальність стає сильнішою, оскільки вона діяльна [14, с. 252].

Отже, індивідуальна свобода як самореалізація особистості передбачає: безумовне визнання унікальності індивіда; що особистість є центром і метою власного буття; розвиток індивідуальності особистості. Формування та розвиток індивідуальної свободи – це основна мета самореалізації особистості, яка не може бути підпорядкована іншим.

Видатний російський філософ М. Бердяєв ще у першій половині ХХ ст. виокремив тему свободи особистості як центральну проблему філософської думки і запропонував шляхи її вирішення. Філософія М. Бердяєва носить персоналістичний характер; він прихильник цінностей індивідуалізму. "Істинне вирішення проблеми свободи, проблеми особистості – ось справжнє випробування для всякої філософії. Свобода для мене первинне буття. Своєрідність мого філософського мислення в тому, що я взяв за основу філософії не буття, а свободу.

Свобода та особистість становлять основу мого світовідчуття і світобачення" [8, с. 23].

Автор онтологізує свободу, виводить її за рамки звичайних проблем філософії. Свобода, що своїм корінням йде в ірраціональну і трансцендентну безструктурність, є для нього початковою і визначаючою реальністю людського існування. Адже свободу не можна ні з чого вивести, в ній можна лише перебувати. М. Бердяєв визначає особистість, як ноуменальний центр всесвіту, що реалізовується через виявлення нескінченності та всеосяжності духу конкретної людини. Тобто розвиток особистості можливий лише тоді, коли індивід, прислухаючись до внутрішніх потреб, власних цінностей формує індивідуальну свободу, яка відображає його сутність при взаємодії із зовнішнім світом.

У центрі філософської концепції М. Бердяєва знаходиться особистість в усій різноманітності її духовного, індивідуального життя. Людина розуміється філософом не як мала частина соціального цілого (держави, роду, соціальної групи), а як всесвіт-універсум, мікрокосм. Важливо, що особистість не просто копія величезного понадчуттєвого світу, а й абсолютна цінність світу. Поняття особистості у М. Бердяєва має концептуальний зміст: усі його роздуми починаються і закінчуються поняттям "особистість". Вважається, що кожний індивід є особистістю, що основа його духовного буття і призначення людини полягає саме у можливості відкриття у собі індивідуального шляхом безкінечного самоствердження. Сутність індивіда полягає не в загальному і родовому, а в індивідуальному й унікальному, тобто особистість створює свій неповторний образ. Індивідуальне буття людини, вважає М. Бердяєв, є первісним, визначальним. Зовнішня реалізація всього індивідуального та неповторного, що має людина, становить зміст її індивідуальної свободи, яка безпосередньо пов'язана з сутністю індивіда. Особистість за своєю природою є істотою вільною і творчою. Саме тому індивідуальна свобода є позитивною, творчою силою, що нічим не обумовлюється і не обґрунтовується – це сила духу творити не з природного світу, а із самого себе.

Свободу особистості М. Бердяєв протиставляє світу необхідності, що підкорює людину. Філософ негативно характеризує не тільки необхідність, а й будь-яку форму визначення взагалі. Усі форми визначення вважаються видами рабства людини. Проблема суперечностей рабства і свободи набуває змісту вічної боротьби світу духовного (де панує свобода і творчість) і світу зовнішнього (об'єктивованого, підкорюваного).

До структури свободи особистості входить необхідний компонент – внутрішня (індивідуальна) свобода людини. Завдяки якій людина формує свої власні принципи, погляди, переконання, цінності й реалізує індивідуальну незалежність. У розумінні суті внутрішньої

свободи важливим є аспект індивідуального самовизначення людини навіть наперекір зовнішнім обставинам життя. Лише внутрішня свобода гарантує вільний, індивідуальний вибір людини, і так закладається діюча, творча сутність особистості.

Свобода у зовнішньому прояві є інтенціональною: особистості характерне прагнення до самореалізації, але необхідні відповідні соціальні умови. Коли ж людина живе в суспільстві, де значно обмежені права і свободи особистості, то в таких умовах неминуче загострюється проблема внутрішньої свободи людини. Внутрішня свобода стає тим майданом, де розгортається боротьба за збереження індивідуальної суті людини та її духовної незалежності наперекір соціальним умовам життя. Якщо позитивний зміст свободи особистості полягає у самореалізації людини як творчої і активної істоти, то значення внутрішньої свободи є необхідністю її збереження у власній особистості та індивідуальності.

Тісно пов'язаний із внутрішньою свободою особистості такий важливий елемент свободи, як вибір. Йдеться не про зовнішній випадковий вибір, коли людина вирішує, наприклад, як провести вільний час. У вільному виборі суттєвим є момент самовизначення особистості, коли вирішується власна позиція чи складна індивідуально-суспільна проблема. Ситуація вибору виникає тільки при наявності кількох мотивів. Мотив становить певну внутрішню силу, що впливає на поведінку людини. Особистість тільки тоді має свободу вибору, коли може протиставити один мотив іншому, тобто боротьба або порівняння мотивів.

Розуміння свободи як потенційної здатності індивіда до вільного вибору альтернативи, як можливості мислити і діяти відповідно до своїх уявлень і бажань, а не внаслідок внутрішнього або зовнішнього примусу дозволяє особистості отримати духовну (внутрішню) свободу, отримати саму себе, свою індивідуальність. На думку М. Бердяєва, ідея свободи первинніша за ідею досконалості, тому що не можна прийняти примусової, насильницької досконалості [8].

У процесі вибору і прийняття рішення важливого значення набуває воля особистості. Воля – усвідомлена цілеспрямованість людини на реалізацію власних намірів. Воля людини об'єднує два основні компоненти: чуттєво-ціннісний і раціональний. Особистість постійно оцінює й обмірковує свої мотиви (раціональний компонент), а також прагне до їх здійснення чи подолання небажаних мотивів (емоційний компонент). Воля виявляється переважно у самій практичній можливості вибору: воля задіяна у прийнятті рішення та його здійсненні; адже рішення – це результат вибору. Вибір і рішення – найважливіші прояви сутності волі. Людина має свободу волі тоді, коли у неї є можливість зробити власний вибір. Якщо людина не може подолати зовнішні негативні фактори, не може обрати відповідний мотив, що йде від її

власної індивідуальної сутності, то вона залежна від іншої волі. Якщо поведінка людини обумовлюється дією іншої волі, то змістом волі діючого суб'єкта стає воля диктуючого суб'єкта. Отже, незалежність від інших – суттєва характеристика буття і самобутності волі. Воля існує тоді, коли сама визначає себе, володіє собою. Самовизначення і самоволодіння – це і є свобода волі. Свобода – суттєва якість волі особистості.

Сучасний світ ставить багато важливих питань перед людиною, яка замислюється та рефлексує з приводу швидкісних змін, які відбуваються з нею та з оточуючим світом. Одним із незаперечних досягнень сучасності є свобода. Однак вона створює багато ускладнень та небезпек. Подальший розвиток можливий тільки у разі прийняття ідеї свободи особистості як однієї з базових та узгодження всіх інших цінностей таким чином, щоб вони могли існувати в діалектичній взаємодії. Чи можна мати свободу і водночас, наприклад, почуватися в безпеці? Подібні питання постають перед сучасною людиною. "Тепер у нас є всі підстави припускати, що повне примирення та безконфліктне співіснування свободи та безпеки – це недосяжна мета. Однак не менш серйозні підстави вважати, що головна загроза як свободі, так і безпеці полягає у відмові від самого пошуку умов їх співіснування або в послабленні енергії, з якою ведеться цей пошук" [15, с. 57].

Феномену свободи в наш час приділяється все більше і більше уваги власне у контексті соціальної взаємодії. Постають питання про те, наскільки соціальні умови зумовлюють наше життя та поведінку, де ті сфери, в межах яких за означенням людина є повноцінним суб'єктом самої себе, яким чином можна збалансувати нашу індивідуальність з вимогами суспільності, які ми в багатьох випадках відчуваємо. Постають питання про те, які форми набуває ідея свободи в наш суперечливий час.

Наявність значної кількості різного роду суспільних інтерпретацій свободи дає певні підстави стверджувати, що загалом вона "тлумачилась скоріше як загально-соціальне явище, здатність людини до вільної діяльності, ніж як духовна основа особистості, культури, соціуму" [16, с. 8–15]. Однак загальна поширеність соціально орієнтованого тлумачення свободи ще зовсім не означає наявності реального аналізу соціальної сутності свободи не лише як певної протилежності свободі індивідуальній, а й такої, що має свій власний індивідуально-орієнтований зміст.

Коли йдеться про соціальну свободу, мається на увазі свобода окремого індивіда в певному суспільстві, ступінь його незалежності від вимог цього суспільства. Таким чином сутність свободи може бути усвідомлена тільки в межах суспільного цілого. Для нього проблематичність виникає лише тоді, коли є напруження, пов'язане з реалізацією, зі здійсненням загально-соціальної свободи в індивідуальному

досвіді: свобода повинна мислитися як така, що в кінцевому рахунку коріниться у структурах, інститутах, практиці і традиціях більш значного соціального цілого. Оскільки це ціле є тим, чим воно є, тільки завдяки тому, що підтримується живим, "відтворюється" й витлумачується індивідами, які складають його частину, в результаті індивідуальна і соціальна свобода неподільно переплітаються.

Однак не можна недооцінювати для розуміння саме соціальної природи свободи значення такого різновиду індивідуального тлумачення свободи, який можна назвати "ціннісно-світоглядним". У його основі лежить розуміння свободи як вічної, позачасової цінності, такої, що регулює найбільш глибинні механізми цілеспрямованої діяльності людини. Завдяки свободі здійснюється відродження й поновлення власне людського існування, тому свобода – буттєва умова всезагального, вселюдського, онтологічна умова буття людини, форма її самовизначення, самостановлення. Не менш вирішальне значення має свобода й у міжособистісних стосунках. Та чи інша система світоглядних орієнтацій за своїм виникненням наштовхується на протидію інших світоглядних настанов. Особистість, яка діє відповідно до своїх ідеалів, цінностей, змушена постійно боротися за реалізацію своєї світоглядної позиції проти інших особистостей з іншими поглядами.

Отже, слід розглянути докладніше як відбувається співвідношення індивідуальної та соціальної свобод. Індивідуальна свобода – це такий спосіб взаємодії людини зі світом, який сформувався у добу переходу від традиційного до індустріального суспільства. Цей спосіб освоєння дійсності має змішаний, традиційно-модерний характер, що передбачає ставлення до нього як до вічної передумови будь-якої діяльності, відзначається слабко вираженою суб'єкт-об'єктною структурою, а також чітко визначеним суспільним статусом примусу. Оскільки перехід від традиційного до модерного світу характеризується різким розширенням системи залежностей, значною мірою опосередкованою втручанням держави, то перша і найстійкіша реакція особистості на такий стан речей була достатньо негативною. Неможливість відразу виявити закономірності цього процесу, відокремити їх одну від одної, розрізнити примусовість природно-фізичного характеру від примусовості власне соціальної, змушувала шукати найпростіший спосіб цілісного та неподільного (*individuum* – неподільний) ставлення до об'єктивно критичної ситуації. У подальшому становлення нового типу державності (формально-раціонального, бюрократично-представницького), все більше перетворює людину в "об'єкт уваги і маніпулювання, турботи та покарання", що в свою чергу відтворює відповідний тип ставлення до свободи та її розуміння. Саме тому індивідуальна свобода несе у собі й відповідне світоглядно-ідеологічне навантаження через інтерпретацію її як духовної, інтелектуальної, оскільки в традиційному суспільстві свобода мала насамперед саме такий характер.

Соціальна свобода характеризується досить визначеною внутрішньою, суб'єкт-об'єктною структурою. Постійне змішування суб'єкта й об'єкта в індивідуальній свободі, коли людина для реалізації свободи іншої людини перетворюється на засіб або інструмент, а суто технологічні засоби суб'єктивуються, в соціальній свободі набуває впорядкованості, оскільки вона в силу свого історичного характеру пройшла всі етапи послідовного розгортання, діалектичної взаємодії та кінцевого визначення змісту всіх суб'єктів соціальної свободи (кожен з яких у своїй історії перебував і в якості об'єкта).

Таким чином, соціальна свобода визначається як суб'єктивування та суб'єктивація процесів соціалізації, виведення, покладання і розкриття її у вигляді системи феноменів міжособистісних взаємин на всіх рівнях суспільства, вона характеризується звуженням сфери застосування примусу, ускладненням системних зв'язків між суб'єктами соціальної активності і розвитком рефлексивної складової цієї активності. Поняття соціальної свободи передбачає широке, розгорнуте ставлення до соціалізації як до процесу самовідтворення суспільства, підтримки його власної цілісності та інтегрованості, що означає безумовну відмову від ціннісно забарвлених підходів до цього процесу, оскільки стосовно окремого індивіда він може набувати жорсткого репресивного характеру. Водночас індивідуальні виміри свободи представлені досить різноманітно. З іншого боку, слід зауважити, що загально-соціальний вимір свободи особистості "вписаний" в усі названі вище поняття. Потрібно акцентувати увагу на сприйнятті цілісності індивідуального та загально-соціального в людині. Отже, відштовхуючись від індивідуального аспекту, в дослідження доцільно включити і загально-соціальний – розгляд зв'язків між людиною та соціальним середовищем.

У такому контексті особливе значення надається усвідомленню людиною своєї індивідуальної свободи, через це у нинішніх умовах вже неможливо відмовитись від ідеї індивідуалізму як критерію свободи особистості.

У цьому випадку індивідуалізм виступає незаперечним виявом свободи самоствердження і творчості, важливо обґрунтувати цінність індивідуальної свободи. Свобода виражає саму сутність процесів, які відбуваються в ціннісно-культурному просторі, адже вони мають сенс і значення тільки за умови вільного самовираження особистості: "...свобода є гротеск, якщо вона не припускає для особистості можливості бути іншою і не створює умов для її індивідуальної ініціативи, активності та відповідальності" [17, с. 32]. Індивідуалізм як здатність і можливість проявляти, розкривати та розвивати власну індивідуальність є і критерієм свободи. На відміну від інших сфер у духовно-культурній діяльності людини найменшу роль повинна відігравати держава та її інституції (обмеження держави є одним із центральних

питань обговорення в лібералізмі). Таким чином, процеси та результати цієї діяльності є обумовленими та визначеними людиною, її індивідуальністю. Індивідуалізм полягає в можливостях бути самим собою.

Отже, співвідношення індивідуального і загально-соціального у свободі в сучасному світі демонструє специфічну взаємопов'язаність індивідуального й соціального в житті людини. Особистість, проходячи шлях власного становлення, дотримується загальноприйнятих правил, норм колективної (суспільної) свободи та поряд з цим вона має право на свій власний індивідуальний вибір, індивідуальну свободу, яка є необхідною умовою її самореалізації, самоствердження. Саме тому забезпечення соціальних передумов для становлення особистості і її прагнення до свободи як суспільної, так і індивідуальної є основною метою демократичного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Философский словарь*. — 3-е изд., испр. — Минск : Книжный дом, 2003. — 1280 с.
2. *Кант И.* Новое освещение первых принципов метафизического разума : соч. в 6 т. / И. Кант. — М. : Мысль, 1963. — Т. 1. — С. 263–314.
3. *Гегель Г.* Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. — М., 1977. — Т. 3. — 379 с.
4. *Шопенгауэр А.* Мир как воля и представление : собр. соч. в 5 т. / А. Шопенгауэр. — М. : Московский клуб, 1992. — Т. 1. — 670 с.
5. *Ницше Ф.* Человеческое, слишком человеческое. Книга для свободных умов : соч. в 2 т. / Ф. Ницше. — М., 1997. — С. 256.
6. *Сартр Ж.-П.* Бытие и ничто (Извлечения) / Ж.-П. Сартр // Человек и его ценности : в 2 ч. — М. : ИФАН, 1988. — Ч. 1. — С. 98–117.
7. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории / К. Ясперс ; пер. с нем. — 2-е изд. — М. : Республика, 1994. — 527 с.
8. *Бердяев Н. А.* Философия свободного духа / Н. А. Бердяев. — М., 1994.
9. *Соловьев В. С.* Оправдание добра. Нравственная философия / В. С. Соловьев. — М. : Мысль, 1988. — 362 с.
10. *Спиноза Б.* Этика : избр. произведения в 2 т. / Б. Спиноза. — М., 1957. — Т. 1.
11. *Фейербах Л.* Избранные произведения / Л. Фейербах. — М. : Мысль, 1955. — Т. 1. — 463 с.
12. *Маркс К.* Критика политической экономии : сочинения // К. Маркс, Ф. Энгельс. — 2-е изд. — Т. 46, ч. 1. — 508 с.
13. *Фромм Э.* Бегство от свободы. Человек для себя / Э. Фромм. — Минск, 1998. — 272 с.
14. *Хьелл Л.* Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — 3-е междунар. изд. — СПб. : Питер, 2003. — 608 с.

ГУМАНІТАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

15. *Губерський Л.* Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. — К. : Знання України, 2002. — 364 с.
16. *Корх О. М.* "Екзистенціально-індивідуаційні" метаморфози вітчизняної філософії / О. М. Корх // Філософія, культура, життя : міжвуз. зб. наук. пр. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2003. — Вип. 20. — С. 8–15.
17. *Корх О. М.* Проблема індивідуалізму (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : спец. 09.00.05 / О. М. Корх ; Дніпропетровський нац. ун-т. — Дніпропетровськ, 2002. — 33 с.